

Cselenkó Borbála

Zalaegerszeg és a szombathelyi püspökség kapcsolata 1848-ig

A mindenkori püspök-földesúr és a városiak viszonyát nagyrészt a város és földesura közötti gazdasági érdekek határozták meg, másrészt azonban volt ennek a kapcsolatnak egy szakrális oldala is, amely a földesúr püspöki méltóságából, és kegyúri mivoltából következett.

Mind a földesúri, mind a püspöki funkcióhoz köthető karitatív, szociális és alkotó tevékenység. Hiszen a lakosság szükségben való megsegítése, és jóléte feletti őrködés a földesúr érdeke is volt. A város szakrális intézményeinek felépítése és fenntartása pedig elvárás volt a püspök-kegyúr felé, aki többé-kevésbé igyekezett is ennek megfelelni.

Ami Egerszeg gazdasági, kulturális és építészet terén való fejlődését illeti, a város a 18. század közepén a veszprémi püspökök alatt sokat köszönhetett földesurainak, akik az egerszegi templom kegyurai is voltak egyben. A szombathelyi püspökség 1777-es megalapításakor úgy tűnt, hogy Egerszegnek újabb

fejlődési időszaka következik. Ez azonban nem így történt. A számtalan peres irat tanúskodik arról, hogy a város miként próbálta korábbi szabadságait az új földesúr gazdasági intézkedéseivel, regáléival és olykor a tisztartóinak önkényeskedésével szemben is megőrizni.

Míg az uradalmi gazdálkodás a 18. század végére egyértelműen fejlődést mutat, addig Egerszeg város gazdasági és kulturális fejlődése mintha megállt volna. A 19. század elejéig a kereslethez viszonyítva – a zsidókkal együtt is – kevés iparos és kereskedő élt a városban, mivel a földesúr regáléjoga miatt nehéz volt a működésük. A különféle regálék ugyanis különösen fontos bevételt jelentettek a földesúrnak, hiszen ha csak a kocsmátatást tekintjük, 1786-ban az uradalomnak csak az ebből származó készpénzbevétele a teljes évi készpénzbevételének 58 %-át, 1810-ben-ben pedig 65 %-át tették ki.

Afejlődőuradalmigazdálkodásbevételeközpontú szemléletének tudható be részint az is, hogy az 1830-as



Szily János



Herzán Ferenc

évekre még a jelentősen megnövekedett számú izraelita lakosság sem lendítette fel a város kereskedelmét.

Minek tulajdonítható az uradalmi gazdálkodásnak ez a mai szóval élve profitorintált szemlélete?

Az első szombathelyi püspök, Szily János püspöki székbe kerülésekor a Zalaegerszegnél csak alig nagyobb Szombathely méltó püspöki székvárossá való fejlesztését tűzte ki célul. A rövidesen meginduló hatalmas szombathelyi építkezések rengeteg pénzt követeltek, ami kettős következménnyel járt Egerszegre nézve. Egyrészt a megnövekedett kiadásai fedezésére a püspök kénytelen volt saját majorsági gazdaságainak, így az egerszeginek is a hatékonyságát – a városiak rovására is – fokozni, valamint a regálékból származó bevételeit a lehetőségekig növelni, másrészt eleve kevesebb pénz maradt a vidéki birtokainak, városainak, falvainak fejlesztésére, szépítésére. Szily püspök Szombathelyre irányuló fokozott figyelme természetesen nem azt jelentette, hogy csak és kizárólag Szombathellyel törődött volna, hiszen az ő ideje alatt épült fel többek között novai uradalmán a Dorffmaister festményeivel díszített barokk templom is. De az mindenképpen megfigyelhető, hogy vidéken gyakorlatilag csak a nélkülözhetetlen beruházásokra, építkezésekre költött. Egerszeg a hitélet szempontjából szükséges épületekkel már ellátott volt, ezeknek csak a jó állapotban való fenntartása volt a cél.

Mivel az uradalmi gazdaságok (köztük az egerszegi is) Szily püspök szombathelyi építkezései és az

újonnan létrehozott, fényes püspöki aula kiszolgálóivá váltak, automatikusan szükség volt a fejlesztésükre és a belőlük származó bevételek növelésére. Nem véletlen, hogy a 18. sz. végéről olyan sok gazdasági jellegű perrel találkozunk a város és az uradalom között.

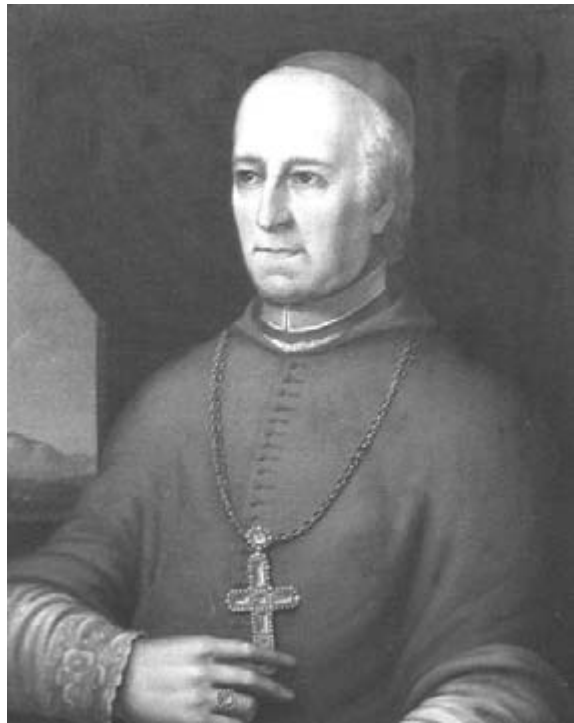
A fennmaradt iratok többsége is valamilyen gazdasági jellegű konfliktust, vagy ügyet tár elénk. A legtöbb vita a földesúri regálékkal volt kapcsolatos, illetve azok megsértéséből származott. Az iparúzás és kereskedés megadóztatását a város különösen sérelmezte. Gyakran még akkor is cenzust kellett fizetni, ha a kereskedőnek saját házában volt a kereskedése. A másik két sarkalatos pont a város és földesurai között, a városi ingatlanok szabad adásvétele és építése, valamint a városban való letelepedés kérdése volt. A régi lakosok 50 forintos árendáján az uradalom nem változtathatott, de az újak betelepítését feltételekhez köthette és kötötte is. Ráadásul tudjuk, hogy az uradalom olykor már nemcsak a külső helyről beköltözött mesterembereket, hanem a városban születetteket is kötelezte kisebb-nagyobb taxa befizetésére.

Ez a gyakorlat azonban hosszú távon a város rosszállását vívta ki, és állandó pereskedéshez vezetett. A város ugyanis úgy gondolta, hogy a házhelyekért ők évente csak a szerződés szerinti 50 forint cenzussal tartoznak, ezen kívül az uradalomnak nem lenne joga más pénzt szedni.

A következő levélrészletből az is kiderül, hogy a földesúrnak a gazdasági szempontok mellett azonban



Somogy Lipót



Bóle András

az is fontos volt, hogy megbízható, lehetőleg katolikus ember telepedjen le a városban, akivel nincsenek fegyelmi gondok.

1782 decemberében Pintér Máté egerszegi számtartó arról számolt be Szily püspöknek, hogy egy tímárnak, aki Egerszegen átutazóban megszállt, annyira megtetszett a város, hogy feleségestől ott akar letelepedni. A püspök kérdésére a számtartó megemlíti, hogy a tímár vagyona: „négy száz forintnál többre” tehető. Majd így folytatja: „Én az embert sem dicsérhetem, sem gyalázhatom. Nagyságod méltóztassék a dologban ítéletet tenni. Egy (tímár) ugyan vagyon már, de ez nem sok tudást tesz, nem tudom ebből mi lenne. Hanem egy jó tímár hasznos volna.” A püspök ezt a választ küldte a számtartónak: „Mint hogy Egerszegre egy jó tímár kívántatik, és ezen...tímárlegény külső tekintete szerint jó embernek látszik, nem ellenzem, hogy magát feleségestől Egerszegen letehesse és mesterséget űzhesse. Kend tehát őtet befogadhatja, de csak oly móddal, hogy magának házat ne építsen.”

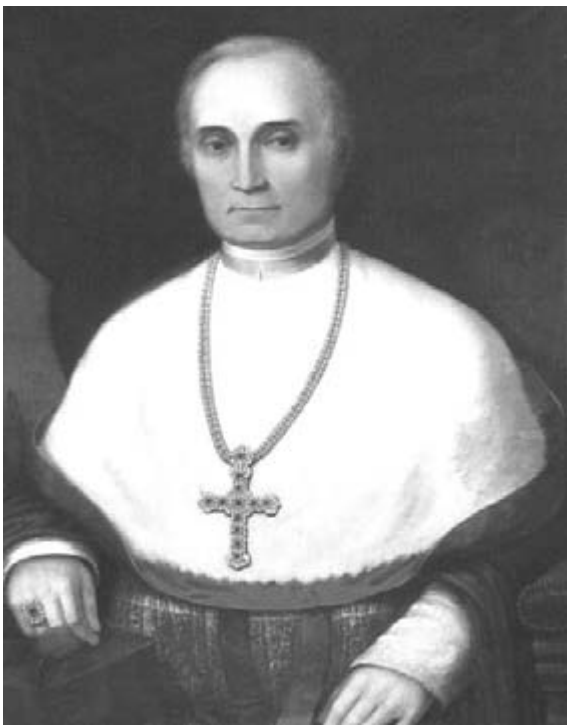
Érdekes a következő eset is. 1798 októberében egy Lechner Károly nevezetű szombathelyi szappanfőző szeretett volna Zalaegerszegen letelepedni. A szappanos mester Szily püspökhöz írt levelében azzal indokolta kérését, hogy a zalaegerszegi szappanos egy „csavargó ember és azért a mestersége űzésében elégtelen”. Szily Prácsovics Györgyhöz, egerszegi tiszttartójához fordul tanácsért, és kérte, hogy az írja meg neki, „minémű életű és milyen mesterember” az egerszegi

szappanos, továbbá, hogy az említett Lechner Károlyt milyen feltételekkel engedje Zalaegerszegen letelepedni. A tiszttartó több vonatkozásban is érdekes választ küldött Szilynek: „Hogy az egerszegi szappanos egy rossz csavargó ember, az igaz, mesterségét se érti, mint köllene...a feleségét már nagy ideje, hogy elhagyta, ide s tova a városban és a városon kívül tekereg, feleségének több ezer forint értékét elpazarolta...Egerszegen más jószágá nincsen az egy pusztá házábanál. Adóssága is pedig vagyon törlesztendő a mézárósnak. Mióta ezen szegény asszonynak rossz ura csavarog jó legényt tartván a közösséget ellátta. Talán jó volna, ha ezen házások a Papi fejedelem által egy egységessé lakásra kényszerítetténe.” A szombathelyi szappanos kérésével kapcsolatban pedig ezt javasolta: „Bölcsen tudja Excellenciád, hogy itt árendás boltosok is vannak, kiknél minden üdőben gyertya találtatik, és azoknak szabad árulás engedve vagyon nem remélhetem tehát, hogy két szappanos Egerszegen élhessen, mindezen által ha Excellenciád Lechner Károly szappanos bétenni méltóztatnék uradalom elismerésére legalább fizessen 12 forintot.” Egy későbbi levélből még azt is megtudjuk, hogy a püspök végül nem engedélyezte a szombathelyi szappanos letelepedését, egy másik levélből pedig azt, hogy az egerszegi plébánost bízta meg az ügy kivizsgálásával, és hogy közvetítsen a házastársak között, azok kibékülése érdekében.

Bár a püspök-földesúr figyelt arra is, hogy a városában megbízható, és lehetőleg katolikus emberek telepedjenek le. Egerszegen mégis több árendát találunk zsidók kezében, nem is beszélve az uradalmi házakról, amelyek többségét rendszeresen zsidók bérelték. Az uradalom zsidókhoz való viszonya egyébként is érdekes momentum a város és földesura kapcsolatában. Az a földesúr, aki Szombathelyre, a püspöki székvárosába csak elvéve engedett zsidókat betelepülni, Egerszegen mintha kifejezetten támogatta volna a zsidók betelepülését és kereskedését.

A 18. század közepétől egyre szaporodó lélekszámú zsidó közösség élt ugyanis Zalaegerszegen. A földesúr gazdasági szempontból valószínűleg előnyösnek tartotta egy-egy jómódú zsidó kereskedő, vagy mesterember Egerszegre való betelepülését. A tehetős személyek az uradalomnak ugyanis gyakran magasabb árendát ígértek egy-egy boltért, illetve kereskedésért, amelynek bérlését így ők kapták meg.

Herzán Ferenc püspöki székhelyének építése után 1799 körül az uradalom épületeiről készült egy összeírás. Ez az összeírás a vendégfogadó szomszédságában délre álló, mézárószékként működő uradalmi épület udvarán már egy szilárd anyagokból épült, zsindelel fedett zsinagógát is említ, „amelyet az uraság engedélyével, a zsidó közösség saját költségein állított”. Ez azért is érdekes, mivel valószínűleg ez az első írásos említés arra, hogy a zsidóknak Egerszegen már ekkor saját zsinagógájuk



Balassa Gábor

volt. Amikor tehát az 1805-ös tűzvészrel kapcsolatban arról olvasunk, hogy a püspöki vendégfogadóval együtt leégett a városban élő zsidók imaháza és a rabbi könyvtára, akkor erről az épületről van szó.

A keménykezű Szily püspök után 1800-ban az egerszegiek nagy bizalommal várták Herzán Ferenc érkezését. A város üdvözlő levelet is küldött új földesurának. Az új püspök, – nem teljesítette maradéktalanul a belé vetett nagy reményeket, hiszen állandó pénzzavarral küszködött, s még Szily félbemaradt szombathelyi építkezéseit sem tudta folytatni. Ennek ellenére is új tetőt építtetett az egerszegi templomra, és a püspöki vendégfogadót is javíttatta. Sajnos ezeket is hiába, mivel 1805-ben az uradalmi vendégfogadó is leégett.

Ugyanakkor Herzánnal kapcsolatban maradt fenn talán a legbensőségesebb és legközvetlenebb pozitív emlék, amely a várost ebben az időszakában a földesúrhoz kötötte. Ez sem földesúrhoz, hanem a püspöki méltósághoz kapcsolódik. A püspök ugyanis az 1803-as egyházlátogató körútja egyik állomásaként Zalaegerszegeen felszentelte a plébániatemplomot. Az eseményről részletes tudósítást nyújtanak Nagy József szombathelyi kanonok naplójegyzetei. Ebből tudjuk, hogy Egerszegeen nagy ünnepélyességgel fogadták a bíborost. Helyette azonban Nagy József lépett a szószékre, és „ékes magyar beszédben” fejtette ki „a bíboros jövetelének általános és különleges célját”. Eszerint a bíboros általános célja az volt, hogy „szeretett híveit, lelki állapotukat, örömeiket, bajaikat, kívánságait megismerje”. Különleges célja pedig a zalaegerszegi templom felszentelése. A naplóból tudjuk azt is, hogy a felszentelés előtt, június 8-án, a püspök az egerszegi temetőből visszajövet az épülő szegényházat is megtekintette, a pallért pedig figyelmeztette az építésnél mutatkozó különböző hibákra. Július 9-én végül nagy papi segédlettel felszentelte a templomot. Ezt követően Herzan folytatta zalai egyházlátogató körútját. Majd az egyházlátogatás befejeztével ismét Zalaegerszegre tért vissza.

Valószínűleg Herzánhoz köthető az a keltezetlen 1800 körüli levél, amelyben a város német nyelvű lakosai azzal a kéréssel fordultak a püspökhöz, hogy engedélyezze és tegye lehetővé számukra, hogy német nyelvű istentiszteletet hallgathassanak, és gyermekeik német nyelven részesülhessenek katolikus tanításban. A püspök választát sajnos nem ismerjük, de tény, hogy a 19. század első felében az egerszegi plébánosok – legalábbis, akikről van ilyen jellegű ismeretünk – valamennyien beszéltek németül.

1804-ben Herzán halála után a püspökség kamarai irányítás alá kerül. Erre az időszakra esik az 1805-ös tűzvész.

Az Egerszeg több utcáját is elpusztító tűzvész után, amikor a püspöki vendégfogadó is leégett,

a városiak a püspökség novai uradalmából ingyen kaphattak épületfát. E tűzvész utáni építkezésekről azt is tudjuk, hogy nemcsak a város tett javaslatot egy új városrendezésre, hanem az uradalmi vezetés is megpróbálta megakadályozni, hogy a városiak kényük-kedvük szerint építkezzenek. Szabályokat hozott, és a házhelyek kijelölésébe is beleszólt. Sajnos tudjuk, hogy a városiak ekkor nem tartották be sem a városi magisztrátus, sem az uradalom rendelkezéseit. A lakosok igyekeztek ugyanoda felépíteni házaikat, ahol eredetileg is álltak. Nem csoda, hogy az 1805-ös tűzvész után hamarosan ismét több kisebb-nagyobb tüzeset volt a városban.

Somogy Lipót püspökkel kapcsolatban – bár csaknem 16 éven át irányította az egyházmegyét – Egerszeg viszonylatában aránylag keveset tudunk. Pedig nagy költséggel felújíttatta az egerszegi templomot, és egyházlátogatást is végzett, amelyet 1811. június 2-án éppen Egerszegeen fejezett be. Ebben az időszakban a város és földesura közötti kapcsolatot az évtizedek óta tartó pereskedések után gazdasági téren is viszonylagos nyugalom és kompromisszumok jellemzik. Míg 1806-ban (a beiktatása évében) és 1822-ben (a halála évében) is több panasszal és konfliktussal találkozunk a város és az uradalom között, addig a két dátum közötti időszakból inkább a különböző szerződések reprezentálják a város és földesura kapcsolatát. Ekkor keletkeztek többek között az első makkoltatási szerződések is (1810, 1813, 1821), amelyeket aztán folyamatosan megújítottak, és amelyekkel az erdőhasználat évtizedes vitájára próbáltak minden érintett fél számára kielégítő módon megoldást találni. Pedig Somogy püspöknek sem volt könnyű feladata. Többek között rá hárult a szombathelyi székesegyház befejezése is, és nem kis anyagi áldozatot követeltek tőle a napóleoni háborúk miatti beszolgáltatások sem.

A korábbiánál jóval békésebb időszak okai valószínűleg Somogy püspök lelkületében is keresendők, akit már kortársai is csak a „Szent Püspökként” emlegettek, s akinek jószívűsége, szerénysége a kortársai körében is közismert volt. Talán az sem véletlen, hogy éppen az ő idejére tehető az egyik – ha nem egyetlen – olyan eset, amikor a város a püspökkel szemben, annak jóindulatát kihasználva, megpróbálta érvényesíteni az akaratát bíróválasztás kérdésében. 1818 novemberében ugyanis a város egyszerűen nem fogadta el a püspök bíró-jelölését. Ennek ellenére sem, hogy a püspök már eleve felajánlotta, hogy a korábbi bírót Nemes Kovács Györgyöt „ha tetszik, tartsa meg a város, ha pedig nem, akkor helyette Tóth József, Nemes Nagy Sándor és Berényi Sándor közül válasszon”. A város azonban nem tudott választani, és kérte a földesurat, hogy más személyeket jelöljön. Az uradalom ezúttal nem engedett, a kéréstől mereven elzárkózott. A tisztartótól a következő válasz érkezett: „Más senki sem candidáltatik, eddig sem volt

szokásban, nem is lesz”. A városiak végül – bár nehezen – a korábbi bírót választották újra. Az uradalom a választás eredményét elfogadta.

Az 1848 előtti uradalmi időszak utolsó nagy „építő püspöke”, Bóle András már több figyelmet szentelt Egerszegnek. Ez a figyelem azonban jórészt abból a szomorú eseményből eredt, hogy az 1826-os tűzvész során csaknem az egész város leégett. A tűz a település jelentős részével együtt pedig a főbb püspöki épületeket is elhamvasztotta, és a plébániatemplomot is súlyosan megrongálta. A Helytartótanácsához 1826 augusztusában írt levelében Bóle azt panaszolta, hogy a püspökség átvételekor felvett kölcsönök amúgy is súlyos teherként neheztedek rá, s most ez a szerencsétlenség körülbelül 30.000 forintnyi új megterhelést jelent számára. (A 30.000 ft ebben az időben a szombathelyi uradalom évi készpénzbevételének mintegy a felét jelenthette!) Ennek ellenére a püspök a lehetőségeknek megfelelően igyekezett városát támogatni. Bóle a hatalmas tűzvésszel sújtott mezőváros lakosságát ténylegesen is segítette. Az ínség idején naponta hosszú szekerek vitték a nekeresdi püspökmajorból a püspöki gabonából frissen sült kenyeret az erszegieknek.

1827-ben Bóle sok költséggel folytatta az uradalmi épületek és a plébániatemplom helyreállítását. A templom leégett tetőzete számára Stájerországból hozatott faanyagot.

Közvetlenül a tűzvész után pedig, amikor a városiak a tégláégetési engedélyért folyamodtak hozzá, a regáléjogát részben feladva engedélyezte számukra, hogy házaik felépítéséhez Alsóerdőn saját költségükön tégláégetőt állítsanak fel. Az égetéshez szükséges faanyagot pedig a vidéki erdőkből szerezzék be. Bár ez az engedély csak 6 évre szólt, és kikötötte, hogy az egerszegiek a téglát csak saját házaik építéséhez használhatják, azzal nem kereskedhetnek, ennek ellenére is jelentős engedményt volt az uradalom részéről és nagy segítség a város számára.

A tégláégetés monopóliumát az uradalom legközelebb majd csak 1845-ben, Balassa Gábor püspök alatt adja fel részben ismét, amikor 1846. januári kezdettel engedélyezi a városnak, hogy az 3 évig évente 6 forint 24 krajcár ezüstpénzért a város lakóinak szükségére szabadon készíthet téglát és cserepet, mégpedig az 1826. évi feltételek mellett. Balassa püspökre általában is elmondható, hogy több engedményt tett a város számára, mint elődei. Ezt a nagyvonalúságot valószínűleg részben a kor szellemének változása, részben az 1848-as változások előszelei generálták.

Évtizedekig elhúzódó vitás terület volt a legelők és erdők használata. Nem lehet véletlen, hogy a különböző kompromisszumos szerződések mellett először 1848 márciusában Balassa Gábor püspök volt az, aki konkrét engedményt is tett a város számára: megszüntette az uradalomnak azt a – városiak által már

évtizedek óta sérelmezett – szokását, hogy a legelőkre külső helységbeliek állatait fűbérben befogadta (tovább csökkentve ezzel a város amúgy is szűkös legeltetési területét). Valószínű, hogy ezt a gesztust a földesúr annyi év pereskedés után nem pusztán jóindulatból tette a városnak, hanem szintén a 1848-as változások készítették arra, hogy engedményeket tegyen. A legelők és erdők használata körüli viták ezt követően még évekig elhúzódnak. Megoldás csak 1856-ban született, amikor is a közösen használt erdőket, legelőket elkülönítették, az ezzel kapcsolatos pert lezárták.

Hasonlóan engedékeny, sőt segítőkész volt Balassa püspök, amikor 1848 tavaszán, az áprilisi törvények előkészítő munkálatainak hatására, Egerszeg is ideiglenes nemzetőrség felállítását határozta el. A város ugyanis földesúrához fordult kérésével, hogy az segítsen a nemzetőrség számára fegyvereket beszerezni. A püspök erre a következő választ adta: „tekéntetbe vévén azt, hogy a nemzeti őrség felállításának ugyan csak a nemzet erélyesítése, személy és vagyon biztosítása lenne a fő célja, ez üdvös célt én is jelen körülményekben megszorított tehetségem szerint előmozdítani szívemből óhajtván, arra ... 200 ezüst forint ezennel az egerszegi pénztáramból a kiadott folyamodványra ... utalványoztatik.”

Előtte 1847-ben a nem sokkal korábban alakult kisdedővő támogatása ügyében fordult a város Balassa Gábor püspökhöz. 1847-ben a zalabéri Horváth Terézia arra kérte a főpásztort, hogy a zalaegerszegi kisdedővő intézet részére adjon fát. A püspök fát ugyan nem tudott adni, készpénzzel támogatta az intézetet.

Balassa Gábor püspök volt az, aki 1845-ben „Arany Bányához címzett” vendégfogadó építésébe kezdett.

Összességében elmondhatjuk, hogy míg a veszprémi uradalmi időszak kedvező hatással volt a város fejlődésére, addig a szombathelyi püspökök alatt kevés előrelépés figyelhető meg. Bár 1777-el úgy tűnt, hogy egy kedvező korszak köszönt be Egerszeg életében, de nem így történt. A város és a püspökség kapcsolata nem volt töretlen. Az 1777-ben alapított szombathelyi püspökség az ország egyik leggyengébben javadalmazott egyházmegyéjének számított, így mindenkor püspöknek – főleg, ha olyan mértékű építkezéseket is folytatott, mint Szily püspök – a kiadásai finanszírozásához minden bevételi forrását mozgósítania kellett. Az egerszegi uradalmi gazdaság a püspökség egyik fő bevételi forrását képezte. Ezeknek a bevételeknek a növelésére irányuló törekvések, és az egyéb földesúri érdekek pedig gyakran ütköztek a maguk hasznát gyarapító, lassan városipolgári öntudatra ébredő egerszegi lakosság érdekeivel. Ha pedig valamiféle fejlődés mégis elindult, azt szinte rendszeresen visszavetette egy-egy katasztrófa: árvíz, tűzvész.

Az 1848-as áprilisi törvények, amelyek országosan

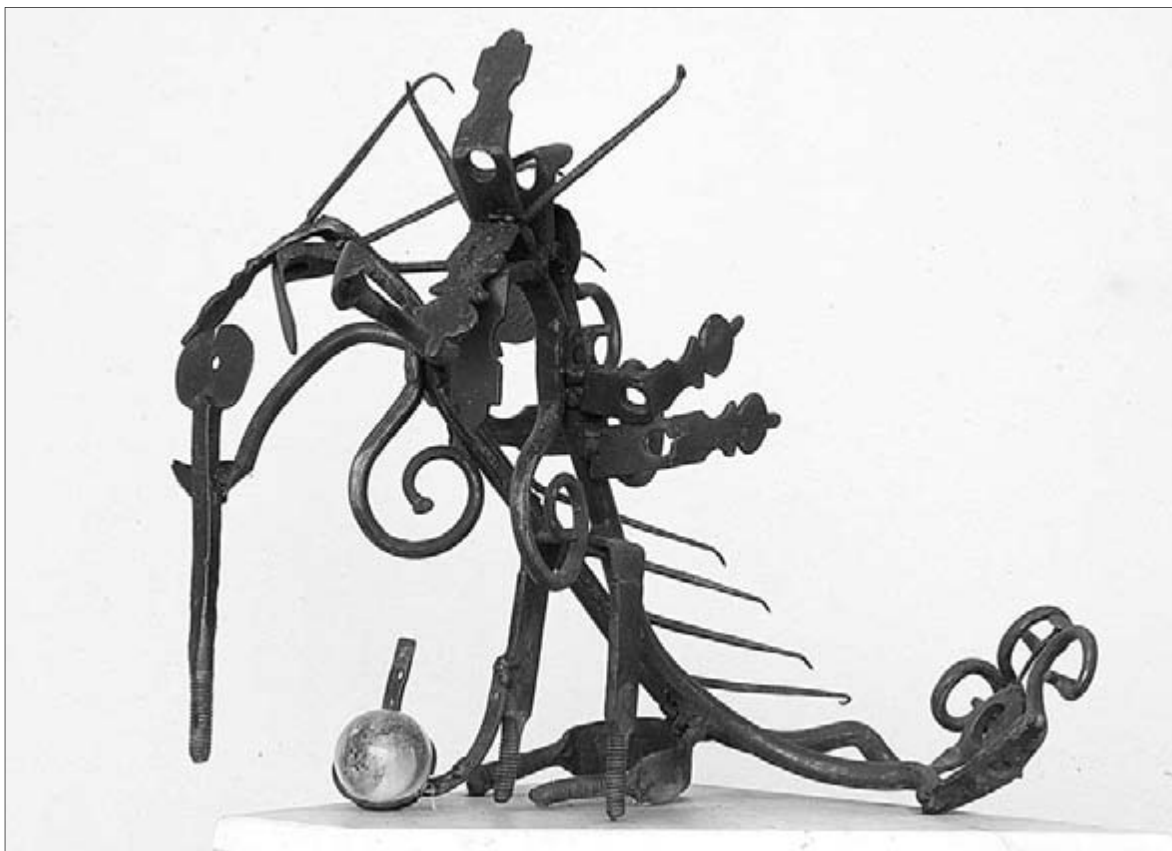
felszámolták a feudális viszonyokat - hasonlóan más mezővárosokhoz –, gyökeresen megváltoztatták a püspök és a város gazdasági és jogi kapcsolatát. Természetesen az évszázadok alatt megszilárdult társadalmi-gazdasági berendezkedés lebontása nem ment egyik napról a másikra, és a püspök továbbra is számos földdel rendelkezett a város határában és több ingatlannal a városban. Ezekkel a törvényekkel azonban szabaddá vált az út a város gazdasági-politikai fejlődése előtt.

Felhasznált források és irodalom

Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár, Szily számtartókkal való levelezése: ős XXVII/alsó I. p. „B” 2.
 Szombathelyi Püspöki Levéltár, püspöki hivatal iratai, acta cancellariae (1777-1850)
 Szombathelyi Püspöki Levéltár, személyek iratai, püspökök hagyatéka, Szily János iratai
 Szombathelyi Püspöki Levéltár, személyek iratai, püspökök hagyatéka, Herzan Ferenc iratai
 Szombathelyi Püspöki Levéltár, személyek iratai, püspökök hagyatéka, Somogy Lipót iratai
 Szombathelyi Püspöki Levéltár, személyek iratai, püspökök hagyatéka, Böle András iratai

Szombathelyi Püspöki Levéltár, személyek iratai, püspökök hagyatéka, Balassa Gábor iratai
 Szombathelyi Püspöki Levéltár, személyek iratai, püspökök hagyatéka, Szenczy Ferenc iratai Szombathelyi Püspöki Levéltár, Szily-féle canonica visitatio 1. 718-750 p.
 Szombathelyi Püspöki Levéltár, Somogy-féle canonica visitatio 7. 152-169. p.
 Szombathelyi Püspöki Levéltár, Böle-féle canonica visitatio 9. 21-64. p.
 Szombathelyi Püspöki Levéltár, gazdasági iratok, régi gazdasági iratok, zalaegerszegi uradalmi számadások. 1777-1848
 Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg város régi levéltára 1777-1848

Csomor Erzsébet: Járványok, elemi csapások Zalaegerszegen a XVIII. század végén és a XIX század első felében. In: Végvárból megyeszékhely. Tanulmányok Zalaegerszeg történetéből. Zalaegerszeg, 2006. (Zalai Gyűjtemény 61.) 70-96. p.
 Géfin Gyula dr.: A Szombathelyi Egyházmegye története. I. kötet Szombathely, 1929. 1-446. p.
 Kapiller Imre: Nemesek Zalaegerszegen a 18-19. században. In: Végvárból megyeszékhely. Tanulmányok Zalaegerszeg történetéből. Zalaegerszeg, 2006. (Zalai Gyűjtemény 61.) 32-57. p.
 Németh József: Zalaegerszeg kulturális élete a 18-19. század fordulóján. In: Végvárból megyeszékhely. Tanulmányok Zalaegerszeg történetéből. Zalaegerszeg, 2006. (Zalai Gyűjtemény 61.) 58-69. p.



Szelényi L. Ulrik:
Világörző sárkány